

reportatge

El suggeridor article de Josep M. Dacosta «Mitologia clàssica, avui» (*Revista de Girona*, núm. 272) convidava a cercar en el nostre entorn —com a passatemps didàctic— referències als mites grecs i llatins. Una de les il·lustracions que acompanyaven l'escrit eren les rajoles de la cooperativa de Mollet de Peralada,

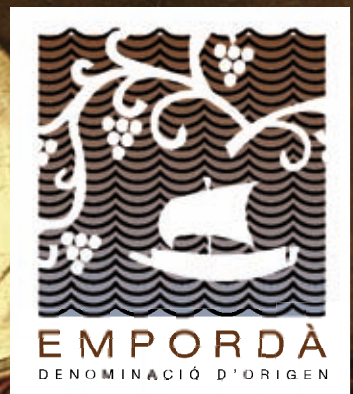
CULTURA CLÀSSICA

ALS NOMS DELS NOSTRES VINS

JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ > TEXT

que mostren el rapte de Dionís (la divinitat de la vinya que va convertir els pals i les veles del vaixell captivador en parres amb els seus pàmpols i penjolls de raïm, i els pirates en dofins). Aquest element mitològic dibuixa el logotip dels vins de denominació d'origen empordanesos. El meu interès filològic pel vi i la cultura clàssica va quedar esperonat des d'aleshores, i he volgut escorcollar el volum de presència grecolatina als noms dels vins actuals de l'Empordà i d'altres comarques catalanes.

>> **Bacus de Michelangelo Merisi da Caravaggio, c.1595.**
Oli sobre tela. 95 x 85 cm. Galeria Uffizi de Florència.

WIKIPEDIA - DOMINI PÚBLIC

El conreu de la vinya va ser introduït pels grecs al nostre país. Aquesta és una herència a la qual volen retre homenatge els vins emblemàtics del celler La Vinyeta, de Mollet de Peralada, que es podrien citar en forma de conte: «Heus aquí una vegada una terra en què persones i natura treballaven unides, una regió on els grecs varen sembrar les *Llavors* d'una gran història, els *Sòls* que varen veure néixer el conreu de la vinya i l'olivera». Alguns fotogrames d'aquestes vinyes són de geometria neoclàssica.

Etiquetar vins amb onomàstiques clàssiques no solament és un reconeixement al llegat cultural, sinó que també és un bon *cachet* i segell distintiu de grandiositat per a la marca. El celler Arché Pagès, de Capmany, elabora els vins *Sàtirs* (genis de la natura incorporats al seguici de Dionís, també coneguts com a *Silens*) i *Cartesius*, el nom llatí del filòsof Descartes (la seva frase «*cogito, ergo sum*» surt a l'etiqueta), proposat per un amic a la família de Bonfill en veure la manera cartesiana, molt pensada i molt racional, com treballaven les vinyes.

Tres etiquetes de la Masia Serra de Cantallops respiren erudició i passió per la mitologia del món antic: *Ctònia*, la divinitat grega de la terra cultivada, sobretot del blat, que s'identifica amb la Ceres romana. Segons l'himne homèric a Demèter, la deessa concedia el benefici de l'agricultura; *Io* va ser una sacerdotessa d'Hera, de la qual es va enamorar Zeus, que la convertí en vedella perquè passés inadvertida de la seva gelosa es-

posa. També és el nom del satèl·lit més proper a Júpiter, descobert per Galileu; *Ino*, filla dels reis Cadme i Harmonia, va ser la mare adoptiva de Dionís, la qual cosa va enfurismar Hera en veure la protecció que rebia el fruit de l'adulteri de Zeus. *Ino* és també el nom d'un asteroide descobert el 1877.

Al Mas Llunes de Garriguella s'elaboren els vins *Nívia* («de neu» en llatí, per remarcar que des dels seus costers es divideixen les muntanyes del Canigó), *Rhodes* (la colònia grega de Roses), *Emporion* (la colònia fundada pels grecs foceus) i *Cercium*, el nom del vent septentrional —la tramuntana, a casa nostra— en les cròniques historiogràfiques dels romans (cerç en català actual, *cierzo* en castellà).

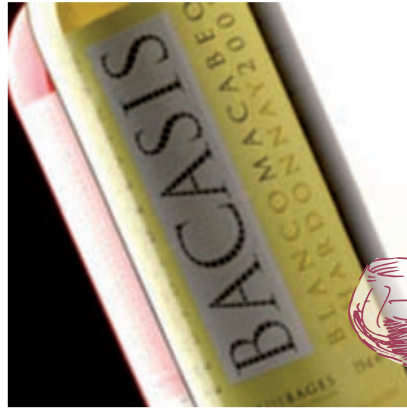
Els vins *Joncària*, del celler Pere Guardiola, de Capmany, i el dolç *Gerisena*, de la cooperativa agrícola de Garriguella, tenen arrels de toponímia llatina altempordanesa: la plana Joncària, situada al nord de Figueres, és descrita al segle II pel geògraf grec Ptolemeu Alexandrí com a comarca interior ocupada pels emporitans laboriosos en la indústria derivada dels joncs i de l'espart que creixien a la vora de les llacunes (Josep Pella y Forgas, *Historia del*

Ampurdán, p. 194). Segons l'historiador Jeroni Pujades, Gerisena era el nom de l'assentament emmurallat d'una part de la vila (Garriguella de Baix) en època romana, un topònim que es mantingué fins al segle III.

Diverses marques empordaneses i periempordaneses contenen noms mitològics. *Nereus*, d'uns bodeguers de Vilamaniscle, evoca Nereu, el «vell del mar», el fill de Pontos (Mar) i de Gea (Terra) que unit amb Doris engendrà les divinitats marines anomenades Nereides. *Anubis* (de la vinícola del Nord-est, de Mollet de Peralada), era el déu de la mort en la mitologia egípcia. El vi escumós *Norfeu* és vi sense DO, embotellat a Vilablareix. La llegenda d'Orfeu i Venus que originà el topònim de cap Norfeu forma part del folklore renaixentista empordanès. El nom de la finca Pago Diana, de Sant Jordi Desvalls, ret memòria a la seva ubicació al costat de l'antiga Via Augusta romana, a la riba del Baix Ter. «Pago» ve del llatí *pagus* (llogarret), d'on deriven mots com pagà, país i pagès. Virgili ja parla del *pagus* com a lloc d'estil de vida oposat a la urbs. A l'edat mitjana, la paraula *pagus* indicava una comarca com a subdivisió d'un comtat, i ha esdevingut sinònim d'hisenda vinícola. Diana era la deessa itàlica de la càrcera, present en algunes de les varietats etiquetades. A més del *Clos Diana*, un altre vi reconegut d'aquesta finca és *Ninfes*: les nimfes eren donzelles que vivien al camp, al bosc i a les aigües, i simbolitzaven l'esperit dels camps i de la natura.

Aquestes passejades clàssiques per cellers empordanesos es podrien com-

Etiquetar vins amb onomàstiques clàssiques no solament és un reconeixement al llegat cultural, sinó que també és un bon *cachet* i segell distintiu

plementar amb visites a jaciments arqueològics vitícoles. Dels que ens recomana la *Guia d'enoturisme de l'Empordà*, de Lluís Tolosa (2011) cal remarcar el *lacus vinarium* (la sala de premsat i espai tradicional per guardar el most) del celler romà de Bellcaire d'Empordà, la premsa romana de Llafranc i les restes de la vil·la romana de pla de Palol (Platja d'Aro), de les quals destaca un segell de bronze per marcar els taps de les àmfors amb la inscripció *PORCIANVS*, el nom del propietari de la vil·la. *Porcianus* faria un nom bonic per a una marca de vins, com també *dolia* (plural de *dolium*), els recipients romans de terra cuita per guardar el vi i el gra. *Àmfora* ja és una marca registrada al camp tarragonès. Tampoc no podem oblidar-nos del jaciment d'Empúries, amb troballes recents de dues tavernes romanes, la segona del segle II dC, on han aparegut eines i estris relacionats amb la vinya i el vi, com ganivets, un podall i dos grans *dolia*.

Una visita enoarqueològica més rellevant ens portaria més enllà del *limes* del riu Tordera. Al Parc Arqueològic de Teià, al Maresme, trobarem el Cella Vinària, conjunt d'edificacions descobertes l'any 1966 on fins ara s'han localitzat tres sales de premsat de raïm (*torcularia*), cinc dipòsits per a la recollida del most (*laci*), tres espais de trepig de raïm (*calculatoria*), així com diverses sales d'emmagatzematge i cellers (*cellae vinariae*). L'art d'elaboració del vi no va canviar gaire des dels temps del romans fins al segle XX, i de fet bona part de l'etimologia dels noms d'eines i recipients vitícoles del català es poden rastrejar

en llatí. Això ja no passa amb els noms dels raïms, ja que el nostre lèxic referit a les varietals està farcit de topònims i mots populars. Però retornem al tema dels noms de vins.

Un doble recull

L'etiquetatge de les ampolles de la resta de comarques amb denominació d'origen ens permet observar nombroses referències romanes i algunes de gregues. Se'n pot elaborar un doble recull: un, de les marques que ostenten una paraula o expressió clàssica, i un altre amb referències mitològiques i històriques. Dins del primer grup es troben paraules amb forma i significat clarament llatins, juntament amb d'altres més confuses. Esbrinar el seu origen i intentar explicar-les totes pot ser una feina poc productiva. Ens limitarem a enumerar-les de manera no exhaustiva.

Opus Evolutium, *Parvus*, *Exeo* i *Lanius* són segells vitícoles d'Alella, i *Oda* dels Costers del Segre. *Brunus* i *Furvus* són del Montsant, *Cedros* del Pla de Bages, *Genium*, *Galena*, *Igneus*, *Lytos*, *Corelium*, *Cruor* (sang), *Gratavinum*, *Idus*, *Kyrie*, *Miserere*, *Noster* i *Solertia* («sollertia»: destresa, enginy) provenen del Pri-

La plana Joncària, situada al nord de Figueres, és descrita al segle II pel geògraf grec Ptolomeu Alexandri com a comarca interior ocupada pels emporitans laboriosos

orat. Són del Penedès *Lacrima Baccus*, *A Priori*, *Principia Mathematica*, *Ad Fines*, *Absis*, *A Posteriori*, *Crisalys*, *Electio*, *Lentiscus*, *Melis* (vi dolç), *Vitis* i *Atrium*. *Ipsis*, *Aureo* i *Àmfora* són marques del Camp de Tarragona, *Mil-lennium*, *Tempus* i *Avus* (avi) de la Terra Alta. El mot *Magnum*, que genèricament designa l'ampolla de contingut doble del normal (1,5 l), apareix molt sovint en diverses marques, i tampoc no falten noms ampul·losos a les ampolles de cava: *Imum*, *Extremarium*, *Cripta*, *Ex vite*, *Tantum Ergo*, etc. Recordem que «cava» és una paraula d'origen llatí (*cauea*: cavitat, forat).

Onomàstiques de vins amb rerefons cultural interessant són *La Musa* (Conca de Barberà); *Dido* (la reina fundadora de Cartago, que es va enamorar de l'heroi troià Enees); *Venus* i *Faunus* (rei mític del Laci, déu dels ramats i dels camps, identificat amb Pan, el déu grec pastor d'Arcàdia) són marques del Montsant. Del Pla de Bages provenen *Nisus* (rei mític de Mègara traït per la seva filla Escil·la) i *Bacasis*. Aquest segon nom resulta rellevant, ja que una de les etimologies candidates a haver batejat el nom de la comarca és el d'aquesta població (Bacasis), que Ptolomeu situa al país dels lacetans i que s'ha volgut identificar amb Manresa. Un manuscrit medieval (*Miracula Sancti Benedicto*) el fa derivar del déu Bacus, a causa de l'abundància de vinyes a la comarca a partir de la repoblació de les terres pels comtats cristians a l'empara dels monestirs (Sant Benet de Bages juga un paper preponderant) als anys 970-1000.

La comarca del Priorat manlleva el seu nom del territori en què tenia jurisdicció un prior. Algunes etiquetes de vins recorden aquest passat gloriós de monjos-viticultors: *Scala Dei Cartoixa*, *Scala Dei Prior*. Els orígens del poble i la cartoixa han estat recreades en la magnífica novel·la *Scala Dei*, de l'autora alemanya Petra Balzer. *Scala Dei* (també escrit *Escaladei*) significa en llatí «escala de Déu». Segons explica la tradició, un monjo que es va adormir al Montsant va veure en somnis una escala que pujava al cel. Altres marques evocuen alguns priors llegendaris: *Priorato Dom Berenguer 1918*, solera elaborat al final de la Primera Guerra Mundial; *Priorato Dom Juncosa 1939*, elaborat al final de la Guerra Civil d'Espanya. El títol honorífic dom (del llatí *dominus*) es donava a alguns monjos cartoixans o benedictins.

Vins del Priorat amb referències mitològiques són *Odysseus* (el nom grec corresponent a Ulisses, rei mític d'Ítaca) i *Akyles* (heroi de la guerra de Troia). El famós cavall de Troia apareix a l'etiqueta i al tap de l'ampolla. L'ortografia d'aquestes marques intenta reproduir la grandesa de l'original grec (Odiseu i Aquil·les en versió catalana). La vinya de la qual provenen també té ressò clàssic: *Ithaca*. Un altre vi destaca l'ideal de bellesa (*Kalos*) dels grecs, i una quarta marca ret homenatge a l'humanista holandès Erasme de Rotterdam: *Clos Erasmus*.

Alguns vins del Penedès també aporten capital historiogràfic. *Augustus* (títol donat a Cèsar Octavià i aplicat posteriorment a tots els emperadors) i *Augustus Trajanus*, que recorda el primer empe-

rador d'origen no romà (bètic) que més va beneficiar Tarraco: Trajà (53-117 aC).

Per cloure aquest viatge clàssic pel país dels noms dels vins, voldria comentar dos vins també del Penedès amb noms d'interès per als amants de la natura: *Merula* i *Caligo*. La varietat de vi negre merlot prové d'un nom d'ocell, la merla (el nom del mascle en català, merlot, és pura coincidència), un apel·latiu pel color negre blavós del raïm que recorda el plomatge de l'ocell o potser la golafreia que gasta quan endrapa aquesta saborosa menja en temps de verema. El nom llatí és *merula*. *Caligo* deriva d'un dels mots llatins per designar la boira (núvol de pols, fumera, calitja). Les boires fredes de matí que apareixen a la vinya en acabar la verema juntament amb el vent sec són els responsables de la *Botrytis cinerea*, el fong paràsit d'acció favorable (podridura noble) que afecta els raïms per elaborar aquest «vi de boira». A la Terra Alta hi ha el vi blanc *Calitja*, amb nomenclatura catalana.

I una lamentació: haver localitzat fora de Catalunya la marca de vi antonomàstica del tema que ens ha ocupat. El vi *Ampelo* (del grec *άμπελος*, «vinya») s'elabora a Castella-La Manxa: un descens amb majúscula en observar que són Don Quijote i Sancho Panza els qui figuren al logotip de l'etiqueta, fet que

A l'edat mitjana, la paraula *pagus* indicava una comarca com a subdivisió d'un comtat, i ha esdevingut sinònim d'hisenda vinícola

ignora o desvirtua la semàntica clàssica. *Ampelo* va ser un personatge mitològic ric en llegendes, una de les quals relata que era fill de sàtir i de nimfa, company d'infantesa de Dionís, que va morir atacat per un brau. Bacus va intentar guarir-lo ruixant el seu cos amb nèctar, però va morir, i aleshores es convertí en un cep. Segons Ovidi, el jove va caure en intentar collir raïms d'un arbre enfiladís, i Dionís alliberà el seu cos convertint-lo en el Veremador, l'estrella de la constel·lació de la Verge, que amb la seva aparició assenyalava el començament de la verema.

Potser algun dels joves emprenedors en la viticultura empordanesa que senti l'agre del terror i la poesia geòrgica s'animarà a batejar els seus suc amb aquesta nova onomàstica accentuada: Àmpelos.

José Luis Bartolomé és professor d'anglès a l'EOI Figueres, i divulgador del món clàssic.

